

УДК 347.9

Максим Гетманцев,

канд. юрид. наук, старший науковий співробітник
відділу юрисдикційних форм правового захисту
суб'єктів приватного права, судоустрою та судочинства
Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України

ЗАВДАННЯ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА ЗА ЦПК УКРАЇНИ ТА ЦПК РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

У статті автор здійснює формальний і змістовний аналіз нормативного закріплення завдань цивільного судочинства у ЦПК України та ЦПК Республіки Молдова, в результаті якого були виділені спільні та відмінні риси досліджуваного предмета.

Ключові слова: Україна, Молдова, цивільний процес, правосуддя, завдання цивільного судочинства.

Постановка проблеми. Здійснювана в Україні судова реформа має на меті утвердження самостійної і незалежної судової влади, що здатна захистити права, свободи та законні інтереси особи, суспільства та держави. Досягнення цього результату не видається можливим без виокремлення завдань цивільного судочинства та вивчення зарубіжного досвіду у цій частині, зокрема на прикладі законодавчого закріплення завдань цивільного судочинства сусідньої держави Республіки Молдови (далі – РМ).

Водночас інтеграційні процеси України та Молдови у світове співтовариство, прагнення обох держав відповідати провідним міжнародним стандартам у сфері судочинства, в тому числі гарантувати кожному право на справедливий публічний судовий розгляд цивільної справи в розумний строк неупередженим та незалежним судом, посилюють та актуалізують необхідність поглибленого вивчення цивільного судочинства обох сусідніх держав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно зауважити, що дослідженню питань законодавчої регламентації завдань цивільного судочинства у різні роки приділяли свою увагу такі вітчизняні науковці, як: О. В. Гетманцев, О. С. Захарова, В. В. Комаров, С. Я. Фурса, М. Й. Штефан та інші вчені. Порівняльно-правовий аспект цивільного процесуального права ставав об'єктом уваги багатьох учених, серед яких: С. В. Васильєв, А. П. Вершинін, Т. В. Зайвий, О. М. Здрок.

Метою статті є здійснення порівняльно-правового аналізу завдань цивільного судочинства за ЦПК України та за ЦПК Республіки Молдова. Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання: провести аналіз основних понять і категорій, за допомогою яких здійснено нормативне закріплення завдань цивільного судочинства України та Республіки Молдова; виявити загальні тенденції розвитку законодавчих положень щодо завдань цивільного судочинства у вітчизняному та молдовському цивільному процесі; окреслити основні проблеми у змістовому наповненні завдань цивільного судочинства в цивільному процесуальному законодавстві цих двох держав.

Виклад основного матеріалу дослідження. Насамперед варто відзначити, що в усіх сучасних правових системах цивільне процесуальне право розглядається як самостійна галузь права і в цілому трактується однаково, зокрема як система норм, які регулюють судовий порядок розгляду і вирішення приватно-правових спорів [1, с. 9]. Такий стан речей зумовлений спільним історичним минулим багатьох пострадянських держав. Як відзначає О. В. Кіріяк, панування радянського впливу на теренах багатьох європейських країн призвело до того, що у більшості країн колишнього соціалістичного табору була насаджена радянська правова система та рецепійовані основні правові інститути, у тому числі і цивільного процесуального права [2, с. 112].

При цьому однаково актуальними і для українського, і для молдовського цивільного процесу є загальні напрями поступального розвитку цивільного процесуального законодавства на базі колишньої радянської нормотворчої спадщини. Свого часу А. П. Вершинін зводив реформування цивільного судочинства пострадянських держав до таких напрямів: 1) розширення компетенції судів щодо розгляду цивільних, трудових і сімейних спорів; 2) реалізація у законодавстві принципів змагальності і диспозитивності, раніше проголошених лише в теорії та законодавстві, будучи насправді лише «ідеологічним прикриттям» слідчого і публічного судочинства; 3) спрощення процесу шляхом передачі справи на одноособовий розгляд судді; 4) закріплення правил заочного та наказного провадження; 5) посилення ролі другої інстанції при перегляді судових актів 6) реформування судоустрою, побудованого на трьохінстанційному принципі; це також питання юрисдикції, спеціалізації суддів, розвиток альтернативних форм вирішення спорів, уніфікація судових процедур, узагальнення юридичної термінології [3, с. 15].

Виділені вище загальні напрями реформування цивільного судочинства у державах колишнього Радянського Союзу рівною мірою притаманні як Україні, так і Республіці Молдова. Це зумовлено тим, що за часи незалежності цих двох держав паралельно відбувалися і вагомні історичні події міжнародного значення, як-то: визнання на міжнародному рівні і установлення дипломатичних зв'язків, формування правової бази двосторонніх відносин, співпраця у форматі міжнародних організацій та глобальних об'єднань. У цей час обидві держави пережили тектонічні перетворення суспільного устрою та структурно-функціональної будови державницьких утворень, що характеризувалися процесами інтеграції та дезінтеграції, а також детермінували перспективи і динаміку сучасних та майбутніх українсько-молдовських взаємин.

Водночас помилковим та упередженим буде відкидання того факту, що розвиток цивільного судочинства у двох цих державах позбавлений певних відмінних рис. Як відзначає С. В. Васільєв, аналіз цивільного процесуального законодавства пострадянських держав свідчить про те, що і в структурному, і у змістовому відношенні цивільне судочинство кожної країни має самобутній характер [4, с. 426].

Окрім цього, на сутнісний зміст завдань цивільного судочинства накладає свій відбиток і застосована у цій державі система підсудності. Як відзначає Т. В. Зайвий, у процесуальному законодавстві пострадян-

ських країн була збережена, за деякими винятками, традиційна тріада видів цивільного судочинства, а у якості данини сучасним тенденціям було додано новий вид цивільного судочинства – наказне провадження, який спрямований на одноособовий розгляд суддею вузького переліку безспірних цивільних справ за спеціальною процедурою. Зрозуміло, що наведена подібність має історичне пояснення: нормотворча діяльність цих держав тривалий час здійснювалась у межах єдиної теоретичної ідеології, а з набуттям суверенності ці країни зазнавали впливу схожих економічних та політичних чинників [5, с. 361].

Отже, можна стверджувати, що залишилися загальні підходи регулювання цивільного судочинства, які можна простежити через завдання у цивільному процесуальному законодавстві Республіки Молдова. Так, нормативне закріплення цього питання міститься у ст. 4 ЦПК РМ, прийнятого 30 травня 2003 року, яка має однойменну назву «Завдання цивільного судочинства» [6]. Стаття з аналогічною назвою присутня і в єдиному кодифікованому акті – цивільно-процесуальному джерелі нашої держави – ст. 1 «Завдання цивільного судочинства» Цивільного процесуального кодексу України.

Сама конструкція ст. 1 ЦПК України нагадує ст. 4 ЦПК РМ, відповідно до якої завданням цивільного судочинства є правильний і своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених або оспорюваних прав, свобод і законних інтересів громадян їх об'єднань, інтересів РМ, інших осіб, які є суб'єктами цивільних, сімейних, трудових та інших правовідносин [6].

Варто обов'язково наголосити на мовній близькості та територіальному сусідстві РМ з Румунією, цивільне процесуальне законодавство якої текстуально все ж більш наближене до цивільного процесуального законодавства пострадянських країн, у тому числі України. Тоді як Цивільний процесуальний кодекс Румунії (*Codul de procedură civilă*), хоча і проголошує демократичні принципи правосуддя, проте окремої статті, присвяченої завданням цивільного судочинства, не містить [7]. Отже, за змістом цивільне процесуальне законодавство Республіки Молдова у контексті визначення завдань цивільного судочинства в наш час корелює з тими національними цивільно-процесуальними системами, з якими ця країна в силу певних історичних обставин найбільш тісно пов'язана.

Що ж стосується фактичного змісту завдань цивільного судочинства в Україні та РМ, то, зважаючи на текстуальну подібність та ідентичність використаних формулювань та задекларованих ціннісних орієнтирів, для

здійснення правосуддя велике значення має не тільки мета цивільного судочинства, на яку спрямовано всю діяльність, але й способи її досягнення – справедливий та своєчасний розгляд. Так, ч. 1 ст. 1 ЦПК України встановлює: «Завданнями цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави». Натомість ст. 4 ЦПК РМ закріплює: «Завданнями цивільного судочинства є правильний, здійснюваний у розумний термін розгляд цивільних справ з метою захисту порушених або оспорюваних прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, їх об'єднань, органів публічної влади, інших осіб, які є суб'єктами цивільних, сімейних, трудових та інших правовідносин, а також захист інтересів держави і суспільства, сприяння зміцненню законності, правопорядку, попередження випадків порушення закону» [6]. Виходячи зі змісту завдань цивільного судочинства за ЦПК України та ЦПК РМ, можна зазначити, що основною метою судової влади є захист прав, свобод і законних інтересів осіб, справи яких стали предметом судового розгляду. Сама природа правосуддя означає, що конфлікт, повинен бути вирішений на користь того суб'єкта, права якого порушені та оспорені.

Виходячи зі змісту ст. 4 ЦПК РМ, завданням цивільного судочинства було визначено правильний і здійснюваний у розумний строк розгляд справ з метою захисту порушених або оспорюваних прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань, органів державної влади та інших осіб із різних правовідносин, де захисту прав і свобод людини надається пріоритет. Правильність розгляду означає законність судочинства, а розумний строк розгляду справи судом не є точно визначеним, він має відповідати обставинам справи.

Хоч у ст. 4 ЦПК РМ і не міститься трактування щодо неупередженості як одного із завдань цивільного судочинства на відміну від ЦПК України, загальна мета цивільного судочинства РМ та України зумовлена тим, що це є спосіб здійснення правосуддя та форма реалізації судової влади.

Справедливість (забезпечується на основі правильного встановлення фактичних обставин справи, їх юридичної оцінки, правильного тлумачення норм, що застосовуються), неупередженість та своєчасність (вимога своєчасності розгляду забезпечується цілим інститутом процесуальних строків, які встановлені законом), які зазначені в

ст. 1 ЦПК України, є характерними ознаками діяльності, що здійснюється в цивільному судочинстві. Також не можна заперечувати, що основною вимогою за ЦПК України до діяльності суду та учасників процесу з розгляду справи є справедливість, тоді як в ЦПК РМ – правильність.

Очевидно, що молдовський законодавець більш глобально підійшов до висвітлення цього питання, хоча простежуються і спільні риси з розумінням вітчизняних нормотворців. Така подібність пояснюється переважно територіальною близькістю, історичною та соціокультурною спорідненістю. Багатовікове географічне сусідство, конфесійна єдність, традиційний уклад та спільний цивілізаційний вектор державницького розвитку – все це зумовлює існування однакових методологічно-змістовних та фундаментально-ціннісних орієнтирів нормативно-правового регулювання. Проевропейська політика співробітництва наших держав є відображенням складних загальносвітових процесів трансформації законодавчих та правосудних моделей.

Якщо ж спробувати текстуально поділити ці норми на складові елементи, то розуміння завдань цивільного судочинства за ЦПК РМ можна структурно поділити на такі подібні положення:

1. *суб'єктні вказівки*, до яких необхідно віднести вказівку на адресатів цієї норми, а саме: фізичні і юридичні особи, державні органи та інші особи, які є суб'єктами правовідносин, а також держава і суспільство;

2. *об'єктні вказівки* – захист прав, свобод та інтересів різних суб'єктів, зміцнення законності і верховенства закону з метою запобігання порушенням закону;

3. *предметні вказівки*, до яких входять посилання на самі права, свободи та законні інтереси;

4. *роз'яснюючі вказівки*:

а) конкретизуючі положення – справедлива оцінка, у межах розумних причин;

б) уточнюючі положення – порушені або оспорені права, свободи та інтереси.

Якщо за таким же принципом спробувати виокремити понятійний зміст «завдань українського цивільного судочинства», то в результаті ми можемо простежити загальні, спільні прийоми законодавчої техніки:

1. *суб'єктні вказівки* – це фізичні особи, юридичні особи та держава;

2. *об'єктні вказівки*, тобто розгляд і вирішення цивільних справ;

3. *доповнюючі вказівки*:

а) конкретизуючі положення – з метою захисту прав, свобод та інтересів різних суб'єктів;

б) уточнюючі положення – порушені, невизнані або оспорені права, свободи та інтереси.

Такий детальний змістовно-структурний аналіз дає змогу наочно простежити одночасну схожість і відмінність в акцентуванні на дещо різних світоглядних орієнтирах законодавчих норм у тексті вітчизняного та молдовського цивільного процесуального законодавства, коли одні і ті ж фактично цінності та пріоритети опиняються на різних щаблях нормативної регламентації з огляду на те, які завдання виводяться парламентарями на перший план при здійсненні цивільного судочинства.

Попри це, і в українському, й у молдовському цивільному процесуальному законодавстві завдання цивільного судочинства розкриваються через мету, яка у нас більш наближена суто до цивільного процесу, а у наших молдовських сусідів є більш глобальною і втілюється у загальному формулюванні – «запобігання порушенням закону».

Як відзначає О. В. Гетманцев, мета і завдання об'єднані у змісті цієї статті, оскільки важливість використання двох понять пов'язана з подвійною сутністю цільових настанов, зумовлених послідовним розвитком цивільного процесу як нормативної моделі розгляду абстрактної цивільної справи. Тому, продовжує науковець, мета і завдання співвідносяться між собою як загальне і конкретне: мета тут акумулює завдання правосуддя в цивільному судочинстві, які, у свою чергу, виступають процесуальними засобами реалізації мети [8, с. 51].

Подібний спосіб нормативної регламентації завдань цивільного судочинства не позбавлений і певних недоліків, на які неодноразово звертали увагу вітчизняні дослідники цивільного процесуального права. Зокрема, йдеться про те, що вказівка на мету справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ (*захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави*) фактично дублює зміст ч. 1 ст. 3 ЦПК України, де зазначається, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод та інтересів; це вкотре повторюється у ч. 1 ст. 4 ЦПК України, де закріплено, що, здійснюючи правосуддя, суд захищає права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законодавством України.

На думку О. Братель, з метою усунення наявної правової суперечності законодавцю

достатньо було б обмежитись виключно перерахуванням завдань цивільного судочинства у вигляді «справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду цивільних справ», що має виступати керівним та імперативним орієнтиром у діяльності суддів [9, с. 5].

При цьому О. С. Захарова називає такий підхід вітчизняного законодавця до закріплення основних завдань цивільного судочинства новаторським, оскільки, на її думку, у ст. 1 ЦПК України відбувається ототожнення мети і завдань цивільного судочинства, що певною мірою продукується проблемами тлумачення цих слів фахівцями-дослідниками синонімічних рядів. Водночас вчена наголошує, що законодавець невдало застосував визначення засобів досягнення мети цивільного судочинства, що не відображає правової сутності цього явища та, з іншого боку, суперечить, мовним і формально-логічним правилам про способи позначення понять і категорій [10, с. 11].

Висновки

В контексті теми нашого дослідження визначальною рисою є те, що історико-політична спільність (з іншими країнами пострадянського простору, включаючи Україну) на шляху розбудови цивільного процесуального законодавства Республіки Молдова здійснила більший вплив, аніж просто дотичне територіальне розташування (до прикладу, з Румунією). Попри це в українському цивільному процесуальному законодавстві завдання цивільного судочинства розкриваються через мету, яка у нас більш наближена суто до цивільного процесу, а у наших молдовських сусідів є більш глобальною і втілюється у загальному формулюванні – «запобігання порушенням закону».

Визначення системного цілісного правильного наукового підходу до основних завдань цивільного судочинства та дослідження зарубіжного досвіду має велике значення для подальшого розвитку та реформування цивільного процесуального законодавства, формування ефективної системи правосуддя в Україні.

Список використаних джерел:

1. Здрок О. Н. Гражданский процесс зарубежных стран. Курс лекций : учебное пособие / О. Н. Здрок. – Минск. : БГУ, 2004. – 78 с.
2. Кіряк О. В. Цивільне процесуальне право Російської Федерації, Грузії, Польщі, Болгарії, Німеччини / О. В. Кіряк // Цивільне процесуальне право України : підручник / за заг. ред. д.ю.н., проф. М. М. Ясинка. – К.: Алерта, 2016. – С. 112–121.
3. Вершинин А. П. Реформирование гражданского и экономического процессуального права в стра-

нах СНГ / А. П. Вершинин // СНГ: реформа гражданского процессуального права : материалы междунар. конф. / под ред. М. Богуславского и А. Трунка. – М. : Городец-издат, 2002. – 256 с.

4. Васильев С. В. Гражданское судопроизводство постсоветских государств: сравнительно-правовой анализ / С. В. Васильев // Правовое регулирование осуществления и защиты прав физических и юридических лиц : материалы междунар. науч.-практ. конф., посвященной 90-летию профессора В. Ф. Чигира (г. Минск, 4-5 ноября 2014 г.) / редкол. : И. Н. Колядко (гл. ред.) [и др.]. – Минск : Право и экономика, 2014. – С. 425–427.

5. Зайвий Т. В. Розвиток концепції видів цивільного судочинства у законодавстві пострадянських країн / Т. В. Зайвий // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 66. – С. 360–365.

6. Цивільний процесуальний кодекс Республіки Молдова : від 30.05.2003 № 225–XV. – 451 ст.

7. Codul de procedură civilă din România / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dreptonline.ro/legislatie/codul_de_procedura_civila_noul_cod_de_procedura_civila_legea_134_2010.phpwww.lawmoldova.com/law_moldova_rus.html

8. Гетманцев О. В. Поняття, мета та завдання цивільного судочинства: Цивільний процес України : підручник / О. В. Гетманцев // за заг. ред. д.ю.н., доцента М. М. Ясинка. – К. : Алерта, 2014. – 744 с.

9. Братель О. Новий погляд на проблемні питання визначення завдань та мети цивільного судочинства / О. Братель // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 4. – С. 3–12.

10. Захарова О. С. Завдання цивільного судочинства. Деякі теоретичні проблеми / О. С. Захарова // Адвокат. – 2009. – № 11 (110). – С. 10–13.

В статье автор осуществляет формальный и содержательный анализ нормативного закрепления задач гражданского судопроизводства в ГПК Украины и ГПК Республики Молдова, в результате которого были выделены общие и отличительные черты исследуемого предмета.

Ключевые слова: Украина, Молдова, гражданский процесс, правосудие, задачи гражданского судопроизводства.

The article author presents the analysis of the formal and substantive normative standards of tasks in civil proceedings by the CPC of Ukraine and by the CPC of Republic of Moldova, which resulted in the allocated common and distinctive features of the investigating object.

Key words: Ukraine, Moldova, civil process, justice, objectives of civil legal proceedings.

